

UDK:347.835.3

izvorni znanstveni članak

30. rujna 2014.

Doc. dr. sc. Alena JURIĆ,

Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru

SMISAO I FUNKCIJA PRAVA PLODOUŽIVANJA

Sažetak:

Pravo plodouživanja svoj smisao i svoju funkciju čini prihvatljivima i opravdanima od najstarijih pravnih sustava pa sve do današnjih, suvremenih. Konstituiranjem ovog prava ograničava se nečije pravo vlasništva na način da plodouživatelj pripadnu vlasnička ovlaštenja neposrednog posjedovanja, uporabe i ubiranja plodova. Prestankom prava plodouživanja, koje je samo privremeno rezervirano za plodouživatelja, prestat će i dotadašnje ograničenje prava vlasništva te će doći do ponovnog uspostavljanja njegovog punog sadržaja.

Ovo pravo nije bilo regulirano prije donošenja važećeg Zakona o stvarnim pravima Federacije Bosne i Hercegovine pa je, na neki način, "zaboravljeno" u pozitivnom pravu i pravnoj praksi zbog čega je važna njegova (re)afirmacija. Do sada je imalo daleko veći značaj u razvijenim europskim pravnim porecima nego što je to slučaj u domaćem pravnom poretku. Sadašnja regulacija ovog instituta je od velike važnosti poradi mogućnosti njegove široke primjene u mnogim građanskopravnim odnosima.

Ključne riječi: plodouživanje, plodouživatelj, plodovi, vlasnik, osobne služnosti, poslužna stvar

1. Uvod

Pravo plodouživanja spada u osobne služnosti koje su povijesno poznat klasični građanskopravni institut koji je sada, za razliku od prethodnog perioda, u Federaciji Bosne i Hercegovine reguliran Zakonom o stvarnim pravima.¹ Naime, člankom 60. bivšeg Zakona o vlasničko-pravnim odnosima bila je samo naznačena mogućnost njihovog postojanja.² Također, gledajući unatrag, ni bivši Zakon o osnovnim vlasničkopravnim odnosima nije regulirao osobne služnosti, osim što ih je samo pobrojio.³ Današnji ZSP FBiH svojim člancima 245-259 jasno regulira prava plodouživanja, uporabe i stanovanja te sve ono što ih čini sličnima a i različitima. Poradi svojih različitih funkcija pravo plodouživanja zahtijeva posebnu pozornost, o čemu će u ovom radu biti više riječi sa posebnim osvrtom na njegov smisao i funkciju koju obavlja danas, u modernom pravu.

2. Pojam i karakteristike prava plodouživanja

Pravo plodouživanja ili latinski *ususfructus* potječe od riječi *usus* ili uporaba i *fructus* ili plod.⁴ Riječ je o osobnoj služnosti, odnosno stvarnom pravu na tuđoj stvari koja ovlašćuje svog titulara upotrebljavati tuđu stvar i ubirati njene plodove,⁵ bez povrede supstance ili suštine stvari i bez promjene njene gospodarske

¹ Zakon o stvarnim pravima Federacije BiH, Službene novine Federacije BiH br. 66/13, 100/13, dalje: ZSP FBiH.

² Tako je bilo samo spomenuto da se pravo plodouživanja, pravo uporabe, pravo stanovanja, kao i pravo stvarnog tereta uređuju zakonom.

³ V. čl. 60. Zakona o osnovnim vlasničkopravnim odnosima (dalje: ZOVO), Službeni list br. 6/80 i 36/90. Ovaj savezni zakon je bio donesen na temelju Ustava bivše SFRJ iz 1974. Nakon što je Ustav izmijenjen amandmanima iz 1988., izmijenjen je i ZOVO Zakonom o izmjenama i dopunama ZOVO-a 1988. Bio je kolektivistički koncipiran te velikim dijelom u suprotnosti sa europskom pravnom tradicijom stvarnog prava. Na služnosti su se tako primjenjivala pravna pravila austrijskog Općeg građanskog zakonika (OGZ-a) iz 1811, sukladno odredbi čl. 4. Zakona o nevažnosti pravnih propisa donesenih prije 6. travnja 1941. i za vrijeme neprijateljske okupacije (Službeni list FNRJ br. 86/46). Naime, tom odredbom je bila općenito dopuštena primjena pravnih pravila iz zakona i drugih propisa koji su bili na snazi 6. travnja 1941., pod uvjetima da postoji pravna praznina te da primjenjivo pravilo nije u koliziji s propisima i i ustavnim načelima novog pravnog poretka.

⁴ Romac, Ante, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 1975., str. 602.

⁵ Plodovi su koristi od stvari ili prava koje se dobivaju u obliku prinosa a da pritom stvar ostane potpuna (cjelovita). Oni potječu od plodonojne stvari ili prava te se od njih odvajaju u zasebnu stvar ili pravo čineći tako tzv. unutarnji priraštaj. Dijele se na neposredne i posredne plodove. Neposredni nastaju bez posredovanja nekog pravnog odnosa. Mogu biti prirodni (nastali prirodnim putem) poput npr. ploda divlje voćke, industrijski (nastali i uz sudjelovanje ljudskog rada) poput npr. ploda plemenite voćke te ostali odvojeni dijelovi koje stvar ili pravo daju s obzirom na svoju namjenu (npr. voda iz bunara). Posredni pak plodovi se u literaturi najčešće nazivaju civilnim plodovima. Riječ je o plodovima koje stvar ili pravo daje posredovanjem nekog pravnog odnosa glede nje (npr. najmanjine, zakupnine, kamate...). Više o tome v. Gavella, Nikola; Josipović, Tatjana; Gliha, Igor; Belaj, Vlado; Stipković, Zlatan, Stvarno pravo, Zagreb, 1998., str. 382-384., dalje Gavella, Nikola *et al.*

namjene.⁶ Plodouživatelj tako nema pravo voćnjak pretvoriti u vinograd, stan u poslovnu prostoriju i sl.⁷ Nema pravo stvar otuđiti ili uništiti, niti dati u zalog. Osnivanjem osobne služnosti raščlanjuje se vlasništvo tako što se vlasnička ovlaštenja posjedovanje i korištenje prenose na titulare služnosti, a vlasniku ostaje samo ovlaštenje raspolaganja ograničenim vlasništvom.⁸ Karakteristike prava plodouživanja su: neprenosivost, ograničenost trajanja i samostalnost.

Pravo plodouživanja se ne može prenositi ni pravnim poslovima *inter vivos*, niti pravnim poslovima *mortis causa*. To je posljedica njegove osnovne funkcije koja se odnosi na doživotno zbrinjavanje njegovog titulara. Pravo plodouživanja u korist fizičkih osoba traje najdulje doživotno. Ostavlja na tim nekretninama pravo doživotnog uživanja. Čest je slučaj prava plodouživanja u obliku tzv. doživotnog uzdržavanja kada, primjerice, otac ostavi svojoj djeci nekretnine a supruzi pravo doživotnog uživanja.^{9, 10} U korist pravnih osoba pravo plodouživanja je ograničeno i samo iznimno u nekim pravnim sustavima traje onoliko koliko traje i subjektivitet pravnih osoba. Kada bi se dopustio prijenos prava plodouživanja s jedne osobe na drugu, vlasnik nikada ne bi mogao doći u situaciju koja bi mu omogućila gospodarsko iskorištavanje svoje stvari. Premda je samo pravo neprenosivo, plodouživatelj može na drugoga prenijeti izvršavanje sadržaja tog prava (može iznajmiti kuću, voćnjak dati u zakup i sl).¹¹ No, treba naglasiti da prestankom plodouživanja prestaje i izvršavanje tog prava od strane treće osobe.¹² Pored toga što je neprenosivo, ono je i nenasljedivo izuzev ako je osnovano i za nasljednike ovlaštene osobe. Ako je osobna služnost izričito osnovana i za nasljednike ovlaštene osobe ona se gasi smrću posljednjeg nasljednika.¹³ Objekt prava plodouživanja mora biti nepotrošna pokretna ili nepokretna stvar. Na potrošnim stvarima je moguće

⁶ Prema čl. 245. st. 1. ZSP FBiH pravo plodouživanja je osobna služnost koja plodoužitelju daje ovlast služiti se poslužnom stvari u skladu sa njenom namjenom, ne mijenjajući njenu supstancu. Sličnu definiciju ima § 509. austrijskog Građanskog zakonika ili ABGB-a, 1811. god. (u BiH poznat kao austrijski Opći građanski zakonik ili OGZ) koji kaže da je riječ je o stvarnom pravu uživati tuđu stvar bez ograničenja uz čuvanje njene supstance. Izvor: ABGB, <http://www.ibiblio.org/ais/abgb1.htm>, 1. 9. 2014.

⁷ V. Babić, Ilija, Osnovi imovinskog prava, Uvod u građansko pravo i stvarno pravo, Beograd, 2008., str. 280.

⁸ Kovačević Kuštrimović, Radmila; Lazić, Miroslav, Stvarno pravo, Niš, 2009., str. 185.

⁹ Vedriš, Martin; Klarić, Petar, Građansko pravo, Zagreb, 2000., str. 315.

¹⁰ Moguće je i da bračni partner pored stjecanja vlasništva stekne i pravo plodouživanja na jednom dijelu ostavine kojeg su u vlasništvo stekli ostali nasljednici ili na cijeloj ostavini koja je pripala ostalim nasljednicima. Više o tome v. Svorcan, Slobodan, Sticanje svojine i plodouživanja putem nasljeđivanja, Naslednopravni položaj bračnog druga, Pravni život br. 10/96, str. 93-103.

¹¹ Čl. 246. st. 2. ZSP FBiH kaže da plodouživatelj može pravnim poslom prenijeti drugoj osobi izvršavanje svojih ovlasti.

¹² O tome: Vedriš, Martin; Klarić, Petar, *op. cit.*, str. 317.

¹³ Medić, Duško, Novo stvarno pravo Republike Srpske; Banja Luka, 2011, str. 36.

osnovati samo nepravo plodouživanje.¹⁴ Pravo plodouživanja može postojati i na pravu koje daje plodove i druge koristi pri čemu se ono smatra stvarju, odnosno pravno je izjednačeno sa stvari. U teoriji se nailazi i na pojam nepravilne služnosti u slučaju kada se služnost koja je po svojoj prirodi stvarna, osnuje u korist određene osobe. Na tu tzv. nepravilnu služnost se tada primjenjuju pravila o osobnim služnostima. Onaj tko tvrdi da je neka stvarna služnost osnovana u korist određene osobe treba to i dokazati.¹⁵ Za osobne služnosti nije predviđeno, ali ni izričito zabranjeno¹⁶ pravo na naknadu kao što je to kod stvarnih služnosti. Istina, takva naknada bi odstupala od svrhe koja se postiže osnivanjem osobnih služnosti kojom se želi postići korist za određenu osobu.¹⁷

2. 1. Funkcija materijalnog zbrinjavanja plodouživatelja

Funkcija materijalnog zbrinjavanja plodouživatelja je izvorna funkcija prava plodouživanja koja je nastala zbog nepriznavanja nasljednih prava preživjelom ženskom bračnom partneru i ženskoj djeci koja su imala podređen nasljednopravni položaj u odnosu na preživjelog muškog bračnog partnera i muške potomke. Danas, u suvremenom pravu, je na snazi načelo ravnopravnosti supružnika, muške i ženske djece glede nasljeđivanja. Ipak, u većini pravnih sustava modificirano pravo plodouživanja je zadržalo svoju funkciju materijalnog zbrinjavanja. Tako, primjerice, u švicarskom pravu (čl. 462. Švicarskog građanskog zakonika ili ZGB-a, 1907. god.) se bračnom partneru daje mogućnost izbora između nasljeđivanja vlasništva na manjem udjelu ili stjecanja prava plodouživanja na većem udjelu.¹⁸

2. 2. Alimentaciona funkcija

Alimentaciona (*alimenta* lat. ishrana, uzdržavanje) funkcija obuhvaća zbrinjavanje materijalno ugroženih osoba među kojima postoji zakonska obveza uzdržavanja. Tako, u francuskom pravu (čl. 275. *Code civile*-a, 1804. god.) pravo plodouživanja je jedno od sredstava zakonskog uzdržavanja bivšeg bračnog partnera (nakon razvoda), prepušteno izboru suda. U praksi domaćeg prava ova mogućnost se

¹⁴ V. čl. 245. st. 2. ZSP FBiH.

¹⁵ O tome: Medić, Duško, *op. cit.*, 2011, str. 37.

¹⁶ V. *infra* Funkcija stjecanja prihoda, str. 4.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Više o tome v. Lazić, Miroslav, *Primena prava plodouživanja u savremenom pravu*, Pravni život br. 10/98, str. 409-410.

ne koristi, između ostalog, i poradi neafirmiranosti prava plodouživanja, što se njegovim zakonskim reguliranjem može promijeniti. Na taj način bi se potaklo korištenje prava plodouživanja kao efikasnog sredstva uzdržavanja. Poradi alimentacionog karaktera prava plodouživanja, važno je da se u slučaju konverzije prava plodouživanja u doživotnu rentu održi ekvivalentnost vrijednosti plodouživanja i rente.¹⁹

2. 3. Funkcija raspolaganja imovinom

Pravo plodouživanja se može oporukom i ugovorima poput ugovora o darovanju, ugovora o kupoprodaji, ugovora o doživotnom uzdržavanju, ugovora o raspodjeli imovine za života i sl. koristiti prilikom raspodjele imovine, odnosno ostavine. U usporednom pravu to se potiče i poreskom politikom. Tako se propisima o porezu umanjuje porez na naslijeđe i imovinu prilikom korištenja prava plodouživanja poradi zbrinjavanja nasljednika ili diobe imovine za života ostavitelja. U francuskom pravu se vrši tzv. dar – podjela poradi diobe imovine za života ostavitelja. Primjerice, vlasnik ugovorom o darovanju raspodjeli imovinu tako što supruzi pokloni pravo plodouživanja na poduzeću i kući, a vlasništvo nad ovim stvarima prenese nasljednicima. Plodouživalačka rezerva kod dar – podjele ima funkciju da darovatelji sačuvaju svoj dotadašnji standard i način života. U ovom slučaju vlasnik ima fiskalni interes jer je država smanjenjem poreza stimulirala ovaj način diobe imovine. Interes, pak, države se ogleda u sprječavanju eventualnih sporova između nasljednika i izbjegavanje sudskih troškova.²⁰

2. 4. Funkcija diobe zajedničkog vlasništva

Kod diobe zajedničkog vlasništva jednom zajedničaru može pripasti vlasništvo, a drugom pravo plodouživanja kao posebno realno pravo. Riječ je o ugovornoj mogućnosti premda se izmjenom propisa može omogućiti sudsko konstituiranje prava plodouživanja kao realnog dijela zajedničara. Primjena ugovornog prava plodouživanja je moguća i kod sporazumnog razvrgnuća suvlasničke zajednice premda će to u praksi biti rjeđi slučaj. Naime, suvlasnik se može odreći prava suvlasništva i prihvatiti konstituiranje prava plodouživanja.²¹

¹⁹ Ibid., str. 411.

²⁰ Ibid., str. 412-413.

²¹ Ibid., str. 413-414.

2. 5. Funkcija osiguranja potraživanja

Pravo plodouživanja kao oblik osiguranja naplate potraživanja omogućava vjerovniku/plodouživatelj korištenje objekta prava plodouživanja poradi namirenja potraživanja (kamata i glavnica). U isto vrijeme ono omogućava dužniku otplatu duga prijenosom prava plodouživanja (čime se odstupa od osnovnih karakteristika prava plodouživanja) na određenoj stvari ili ustupanjem vršenja prava plodouživanja. Ovdje, istina, dolazi i do odstupanja od suštine založnog prava gdje založni vjerovnik nema pravo korištenja objekta založnog prava. Pravo plodouživanja u funkciji osiguranja je oblik založnog prava na pravu. Može ga konstituirati vlasnik dok plodouživatelj može založiti samo vršenje prava plodouživanja. Ovaj oblik prava plodouživanja se često koristi u njemačkoj pravnoj praksi premda nije regulirano zakonom. U austrijskom pak pravu (§ 1372 ABGB-a) je zabranjeno ugovaranje prava plodouživanja poradi osiguranja.²²

2. 6. Funkcija stjecanja prihoda

Konstituiranje prava plodouživanja u korist stjecatelja uz naknadu je način privređivanja vlasnika bez otuđenja vlasništva na poslužnom dobru. Vlasnik konstituira pravo plodouživanja po nižoj cijeni nego da je prenio puno vlasništvo. Pritom on očekuje od svoje investicije dvostruki višak vrijednosti: jednu vrijednost je dobio kao naknadu za pravo plodouživanja a druga vrijednost je "kvazi-izvjesna" i ovisna od prestanka prava plodouživanja i uspostavljanja punog vlasništva. U usporednom pravu se pravo plodouživanja često konstituira na kompjuterskim programima. Ova funkcija se ne ostvaruje često poradi neprenosivosti, ograničenog i vremenski neodređenog trajanja prava plodouživanja što takvom pravnom poslu daje aleatorni karakter.²³

2. 7. Ostale funkcije

U suvremenom pravu sve se više konstituira pravo plodouživanja na stanovima i poduzećima. Pravo plodouživanja se, kao sredstvo privređivanja, češće konstituira nego zakup. Naime, pravo plodouživanja omogućava određene prednosti

²²*Ibid.*, str. 414- 415.

²³ V. o tome *ibid.*, str. 415-416.

vlasniku: nema pozitivne obveze prema plodouživatelju, ima bolja jamstva za očuvanje supstance stvari itd.²⁴

3. Pravo plodouživanja u rimskom pravu

Ususfructus se razvijao kao legat, čija je svrha bila uzdržavanje neke osobe kroz doživotni prihod od neke stvari ili imovine. Kasnije se osnivao i pravnim poslovima *inter vivos*. Stvarnopravna zaštita se ostvarivala tužbom *vindicatio ususfructus* premda klasični pravници nisu plodouživanje smatrali služnošću. To znači da je, u to vrijeme, bio dvojbjen stvarnopravni status ovog instituta (*ius in re*). Tijekom vremena ta dvojbe je nestala pa se od Justinijanovog prava tretira kao osobna služnost. *Ususfructus* se nije mogao ustupati trećima, ali je zato vršenje tog prava putem zakupa moglo biti ustupljeno. Objekt *ususfructus*-a su bile nepokretne i pokretne nepotrošne stvari, s tim da je naglasak bio na nekretninama. Na potrošnim stvarima, s obzirom na njihovu prirodu, nije se mogao osnovati *ususfructus* jer se po njegovom prestanku stvar treba vratiti vlasniku. Od toga je napravljena iznimka (na početku carstva) *senatuskonzultom* prema kojem su objekt *ususfructus*-amogle biti i potrošne stvari. Tako je ovlaštenik prava stjecao zapravo vlasništvo stvari te je, po prestanku *ususfructus*-a, trebao vratiti jednaku količinu istovrsnih stvari (*tantundem eiusdem generis*) što je sličilo zajmu. U rimskom pravu se kasnije razvio pojam *quasiususfructus*, odnosno u pandektnom pravu *ususfructus irregularis*.

Plodouživatelj je mogao ubirati, odnosno uzimati u posjed već odvojene, prirodne plodove (*fructus naturales*) te civilne plodove (*fructus civiles*). Vlasniku su pripadali izvanredni prinosi plodova. Redovite troškove održavanja poslužne stvari i javne obveze (porez) snosio je plodouživatelj. Bio je, također, dužan stvar održavati u dobrom stanju te se koristiti njome sukladno njenoj redovitoj gospodarskoj namjeni. Vlasnik stvari je snosio teret većih popravaka stvari te pogoršanja stvari do kojeg bi došlo usprkos pravilnom izvršavanju prava plodouživatelja. Za razliku od starog prava, pretor je nametnuo obvezu ugovornog uređivanja *ususfructus*-a tako da je plodouživatelj prije preuzimanja stvari vlasniku davao jamstvo u obliku stipulacije, prema kojoj je vlasnik imao obveznopravnu tužbu (*actio ex stipulatu*) na povratak

²⁴ Pravo plodouživanja može sa posjedom proizvesti određene pravne posljedice. Tako, primjerice, u francuskom pravu smatra se da posjed prava plodouživanja na pokretnim stvarima može dovesti ne samo do stjecanja prava plodouživanja dosjelošću nego i do stjecanja prava vlasništva. To je posljedica privida prava i činjenice da je posjed prava plodouživanja, po vanjskim manifestacijama, vlasnički posjed. Više o tome v. *ibid.*, 416-417.

stvari i naknadu štete. Ako kaucija ne bi bila ugovorena, vlasniku je imao (nakon prestanka *ususfructus*-a) *rei vindicatio* na povratak stvari. Prema Justinijanovom pravu ove obveze su teretile plodouživatelja, bez posebne kaucije i pretorske intervencije. Budući da je plodouživatelj bio samo detentor stvari a ne *posjednik*, posjedovnom zaštitom se mogao služiti jedino vlasnik.²⁵ *Ususfructus* je nekoć uživao zaštitu kao pravo vlasništva. *Actio confessoria* (*confessio* – priznavanje služnosti) najprije je upotrijebljena upravo za zaštitu *ususfructus*-a. Zvala se *vindicatio servitutis*, analogno *rei vindicatio*.²⁶ *Ususfructus* je trajao najdulje do smrti plodouživatelja, osim ako iz određenih razloga nije prestajao i ranije. Prestajao je i propašću stvari koja je bila njegov objekt. Pravilo o nenasljedivosti *ususfructus*-a je ublaženo od strane Justinijana tako da je bilo dopušteno da se *ususfructus* u određenom obliku legata može prenijeti na prvog nasljednika plodouživatelja, ali ne i dalje. Klasično pravo nije dopuštalo osnivanje *ususfructus*-a u korist pravne osobe. Justinijanovo pravo je to dopustilo, ali ograničivši njegovo vrijeme trajanja. Tako je *ususfructus* pravne osobe bio ograničeno na 100 godina.²⁷

4. Objekti prava plodouživanja

Objekt prava plodouživanja je stvar sa svima svojim pripadnostima.^{28,29} Riječ je, u pravilu, samo o nepotrošnim stvarima, bez obzira jesu li pokretne ili nepokretne. Ako je predmet plodouživanja nekretnina, ugovor na temelju kojeg nastaje ova služnost mora biti u pisanom obliku i upisan u zemljišne knjige. Ako su objekt pokretne stvari, plodouživanje nastaje predajom stvari.³⁰ Pravo plodouživanja može postojati na cijeloj poslužnoj stvari ili na njenom idealnom dijelu ako je to moguće s obzirom na sadržaj služnosti i prirodu objekta na kojem se služnost osniva.³¹

Može se uspostaviti i na pravu koje daje plodove ili neke druge koristi pri čemu se uzima da je to pravo stvar.³² Pravo plodouživanja se može uspostaviti i na

²⁵ O sadržaju i zaštiti *ususfructus*-a više v. Horvat, Marijan, Rimsko pravo, Zagreb, 1962., str. 159-161 te Romac, Ante, Rimsko pravo, Zagreb 1981., str. 187-188.

²⁶ O tome: Stojanović, Obrad, Rimsko pravo, Beograd, 1992., str. 213.

²⁷ Kovačević Kuštrimović, Radmila; Lazić, Miroslav, *op. cit.*, str. 186.

²⁸ Vedriš, Martin; Klarić, Petar, *op. cit.*, str. 316.

²⁹ V. čl. 245. st. 4. ZSP FBiH.

³⁰ Babić, Ilija, *op. cit.*, str. 280.

³¹ O tome: Medić, Duško, *op. cit.*, str. 36.

³² Vedriš, Martin; Klarić, *op. cit.*, str. 315.

potrošnoj stvari i pravu koje ne daje plodove, ali tada je riječ o nepravom plodouživanju (*quasi ususfructus*). Kvizifruktuar stječe pravo vlasništva na stvari te je nakon prestanka tog nepravog plodouživanja obavezan vratiti novčanu protuvrijednost poslužne stvari. Ako je na uživanje dana uložena glavnica, kvizifruktuar ima pravo samo na kamate.³³ Pravila plodouživanja se primjenjuju i na nepravo plodouživanje.³⁴ Poradi negiranja značaja pitanja pravne prirode nepravih služnosti, zakonodavstvo i sudska praksa razvijenih zemalja su prihvatili različite oblike nepravog plodouživanja: na potraživanjima, autorskom i industrijskom vlasništvu, socijalnim pravima, rentama itd. Ti pravni sustavi poklanjaju veliku pozornost ovom pravu a njegovu primjenu država stimulira svojim mjerama. Tako se, primjerice, u francuskom pravu pravo plodouživanja oporezuje vrlo fleksibilno, ovisno o godinama plodoužitelja. Jasno da država u tome ima i svoj fiskalni interes.³⁵

5. Subjekti prava plodouživanja

Subjekti ili titulari prava plodouživanja nazivaju se još plodouživatelj ili uzufruktuar. Plodouživatelj je ovlaštenik prava plodouživanja koji se može u svakom pogledu služiti tuđom stvari, ali u skladu sa njezinom namjenom i čuvajući joj sućanstvo.³⁶ U toj ulozi se mogu pojaviti kako fizičke tako i pravne osobe. Ako je plodouživatelj pravna osoba, plodouživanje traje određeno vrijeme. Još u rimskom pravu taj rok je bio određen na 100 godina. U francuskom i talijanskom pravu, primjerice, taj rok je određen na 30 godina.³⁷ Ograničenje je jasno kada se ima u vidu činjenica da bi doživotno plodouživanje u korist pravne osobe dovelo do prestanka prava vlasništva.

Imajući u vidu osnovnu funkciju prava plodouživanja najčešće je riječ o fizičkim osobama kao subjektima prava plodouživanja. Riječ je o voljnom ograničenju prava vlasništva s ciljem uvećanja imovine druge osobe (bez naknade) ili iz ekonomskih razloga. Vlasnik najčešće osniva plodouživanje u korist osoba s

³³ V. čl. 253. ZSP FBiH.

³⁴ Vedriš, Martin; Klarić, Petar, *op. cit.*, str. 316.

³⁵ V. Catala, M., *La transformation du patrimoine dans le droit civil moderne*, Rev. trim. de droit civil 2/96 prema Kovačević Kuštrimović, Plodouživanje i naše pravo, Pravni život br. 10/96, str. 110. te str. 121. bilješka br. 51.

³⁶ Cit. prema Pezo, Vladimir (gl. ur.), Pravni leksikon, Čakovec, 2007., str. 1075.

³⁷ V. čl. 619. Code civile-a i čl. 979. Codice civile-a, Izvor: Code civile, <http://codes.droit.org/cod/civil.pdf>, 20.9.2014. i Codice civile, <http://www.altalex.com/index.php?idnot=36445>, 20.9.2014.

kojima je blisko povezan.³⁸ Osnivanjem prava plodouživanja nastaje građanskopravni odnos koji može biti unutarnji i vanjski. Unutarnji odnos nastaje između titulara prava plodouživanja i vlasnika stvari a vanjski između titulara prava plodouživanja i trećih osoba. Unutarnji odnos može biti dvostran (između plodouživatelja i vlasnika poslužnog dobra) ili trostran (plodouživatelja, prenositelja koji nije vlasnik i vlasnika). Složenost ovog građanskopravnog odnosa postoji i kod prava plodouživanja na potraživanju (plodouživatelj, vjerovnik, dužnik). Vanjski pak odnos karakterizira apsolutno djelovanje (*erga omnes*) prava plodouživanja prema svim trećim osobama koje imaju negativnu obvezu suzdržavanja.³⁹ Na jednoj nekretnini pravo plodouživanja može imati više osoba. U sumnji se uzima da svakoj od njih pripada jednak dio prava plodouživanja.⁴⁰

5. 1. Prava plodouživatelja

Plodouživatelj ili uzufuktuar ima pravo na uporabu i korištenje poslužne stvari, neovisno o tome kolike su njegove potrebe. Pripada mu čisti prihod kojega čine svi plodovi i druge koristi koje stvar daje, osim eventualno nađenog blaga.⁴¹ Naturalne plodove stječe njihovim odvajanjem ili separacijom a civilni mu plodovi pripadaju za sve vrijeme trajanja plodouživanja, bez obzira na vrijeme njihove dospjelosti⁴² kao i na činjenicu jesu li ubrani ili nisu.⁴³ Plodouživatelj je, dakle, ovlašten stvar rabiti i ubirati plodove nad kojima stječe pravo vlasništva odvajanjem. Do tada vlasnik plodova je vlasnik stvari jer su plodovi sastavni dio stvari. Budući da je pravo plodouživanja strogo osobne prirode plodouživatelj ne može ovu služnost prenijeti na drugu osobu.⁴⁴ Ako bi nekim slučajem bilo ugroženo sućanstvo stvari, vlasnik stvari ima pravo tražiti primjereno osiguranje od plodouživatelja.⁴⁵ U slučaju

³⁸ Kovačević Kuštrimović, *op. cit.*, str. 120.

³⁹ Kovačević Kuštrimović, Radmila; Lazić, Miroslav, *op. cit.*, str. 187.

⁴⁰ Vedriš, Martin; Klarić, Petar, *op. cit.*, str. 316.

⁴¹ V. čl. 247. st. 1-2. ZSP FBiH.

⁴² V. čl. 247. st. 3-4. ZSP FBiH.

⁴³ Vedriš, Martin; Klarić, Petar, *op. cit.*, str. 316.

⁴⁴ O tome: Babić, Ilija, *op. cit.*, str. 280.

⁴⁵ Prema § 1045. Njemačkog građanskog zakonikaili BGB-a, 1896.god. plodouživatelj je dužan o svom trošku i u korist vlasnika stvari osigurati stvar protiv požara i drugih rizika ako je posebnom odredbom to osiguranje propisano kao obvezno ili kada prema mjesnim običajima to nalažu pravila dobrog upravljanja. § 520. ABGB-a posebno regulira osiguranje (*cautio usufructaria*). Ono se daje u bilo kojem obliku prema općim pravilima § 1373 ABGB-a. Ako plodouživatelj ne bi dao osiguranje, sud mu može postaviti upravitelja na zahtjev vlasnika ili stvar vratiti vlasniku pri čemu je vlasnik obavezan plaćati naknadu plodouživatelju za neuživanje. Izvori: BGB, Bürgerliches Gesetzbuch,

da ga ne dobije od plodouživatelja, može zahtijevati od suda ukidanje plodouživanja uz pravednu naknadu. Sud može umjesto ukidanja plodouživanja, na zahtjev i trošak plodouživatelja, postaviti upravitelja poslužnoj stvari ako ocijeni da je to rješenje bolje.⁴⁶

5. 2. Dužnosti plodouživatelja

Plodouživatelj je dužan čuvati sućanstvo i temeljnu namjenu stvari.⁴⁷ Primjerice, ne smije srušiti kuću tj. uništiti stvar kao ni samovlasno promijeniti kulturu (vinograd pretvoriti u livadu). Ne može niti prodati samu stvar. Neovisno o veličini prihoda plodouživatelj je dužan snositi troškove uporabe i iskorištavanja stvari. Stvar je dužan održavati, kao dobar domaćin, u stanju u kojem ju je primio. Dužan je, također, snositi troškove redovitog održavanja i obnavljanja stvari, javne obveze (poreze i sl.), realne teretne na stvari i kamate na tražbine osigurane hipotekom na toj stvari. Spomenute troškove dužan je snositi u granicama vrijednosti koja preostane kada se od prihoda odbiju troškovi uporabe i korištenja stvari.⁴⁸ Troškove izvanrednih popravaka i obnavljanja poslužne stvari dužan je snositi vlasnik, izuzev onih koje je skrivio plodouživatelj ili osoba za koju plodouživatelj odgovara. Ako vlasnik, nakon obavijesti plodouživatelja o potrebi obavljanja nužnih popravaka ili obnove poslužne stvari, neće ili ne može obaviti navedeno, plodouživatelj je ovlašten to sam učiniti te nakon prestanka plodouživanja tražiti naknadu kao poštenu posjednik. Može, također, alternativno zahtijevati primjerenu naknadu za izgubljeno plodouživanje zbog neizvršenih popravaka.⁴⁹ Plodouživatelj nije dužan dopustiti vlasniku poslužne stvari obavljanje poboljšica koje nisu nužne, izuzev ako se vlasnik poslužne stvari obveže plodouživatelju na puno obeštećenje poradi gubitka uporabe i prihoda tijekom izvođenja radova. Vlasnik ima pravo od iznosa odštete odbiti korist koju plodouživatelj ima od izvršene poboljšice. Ako bi plodouživatelj, nekim slučajem, izvršio poboljšicu bez sporazuma sa vlasnikom imao bi *jus tollendi* tj. pravo odvojiti i uzeti ono što je dodao, ako je to moguće bez

<http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html>, 15.9.2014. i ABGB, Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, <http://www.ibiblio.org/ais/abgb1.htm>, 15. 9. 2014.

⁴⁶ O tome: Vedriš, Martin; Klarić, Petar, *op. cit.*, str. 316.

⁴⁷ V. čl. 246. st. 1. ZSP FBiH.

⁴⁸ V. čl. 247. st. 5-6. ZSP FBiH.

⁴⁹ V. čl. 248. st. 4. ZSP FBiH.

oštećenja stvari. U tom slučaju neće imati pravo na naknadu za poboljšice, osim ako je bila riječ o poslovodstvu bez naloga.⁵⁰

Po prestanku plodouživanja, plodouživatelj je dužan vlasniku vratiti stvar u stanju u kakvom je bila u trenutku kada ju je primio. Neće odgovarati za smanjenje njezine vrijednosti nastalo normalnom uporabom tj. starenjem ili redovitim trošenjem, kao ni za ono smanjenje vrijednosti koje se moglo izbjeći ili otkloniti izvanrednim popravcima koje je propustio izvršiti vlasnik stvari. Prirodni a neodvojeni plodovi u trenutku vraćanja stvari pripadaju vlasniku, s tim što je vlasnik dužan plodouživatelju naknaditi troškove njihova nastanka prema pravilima koja se odnose na poštenog posjednika. Civilni plodovi, također, nakon prestanka plodouživanja pripadaju vlasniku stvari. Dužnosti i odgovornosti plodouživatelja prelaze na njegove nasljednike.⁵¹

Poradi lakšeg dokazivanja međusobnih tražbina čl. 250. ZSP FBiH određuje da će vlasnik i plodouživatelj sastaviti popis svih poslužnih stvari s naznakom njihove vrijednosti u vrijeme sastavljanja popisa i procjene. Ako to pak ne učine predmnjeva se da je plodouživatelj primio poslužnu stvar u uporabljivu stanju srednje kakvoće, sa svim pripadnostima potrebnim za uredno plodouživanje.

5. 3. Prava i obveze vlasnika poslužnog dobra

Vlasnik ima pravo na posredni posjed svoje stvari i na pravno raspolaganje njome. To znači da ju može otuđiti opterećenu plodouživanjem, a može ju i opteretiti (primjerice založiti) s tim da to ne smije biti na štetu plodouživatelja. Također, ima pravo i na koristi od stvari koje nemaju karakter ploda u širem smislu. Tako, primjerice, ima pravo na nagradu u slučaju nalaza blaga. Priraštaj poslužne stvari pripada vlasniku, s tim da se i na priraštaj proširuje plodouživanje. Vlasnik ima pravo izvršiti poboljšice na poslužnoj stvari ako su one nužne. U protivnom, treba imati odobrenje plodouživatelja.⁵²

Troškove izvanrednih popravaka i obnavljanja poslužne stvari snosi vlasnik, osim ako je riječ o troškovima koji su skrivljeni od strane samog plodouživatelja ili osoba za koje on odgovara. Ako vlasnik ne mogne ili ne bude želio izvršiti nužne popravke ili obnovu (od vlasnika se to ne može tražiti premda će to pasti na njegov teret nakon prestanka plodouživanja), plodouživatelj je ovlašten to sam učiniti te

⁵⁰ V. čl. 249. ZSP FBiH.

⁵¹ O tome: Vedriš, Martin; Klarić, Petar, *op. cit.*, str. 317.

⁵² O tome: . str. Gavella, Nikola *et.al.*, *op. cit.*, str. 662-663.

nakon prestanka plodouživanja zahtijevati naknadu kao poštenu posjednik ili primjerenu naknadu za izgubljeno plodouživanje zbog neizvršenih popravaka.⁵³ Vlasnik je dužan plodouživatelju naknaditi i troškove poboljšanja poslužne stvari koji su nastali mimo sporazuma sa vlasnikom, ako bi na njih imao pravo prema pravilima o poslovođstvu bez naloga. Nema naknade za one poboljšice koje je plodouživatelj za sebe odvojio, budući da on ima *ius tollendi*.⁵⁴

6. Stjecanje prava plodouživanja

Osnovne pravne pretpostavke za stjecanje prava služnosti jesu *titulus* i *modus* stjecanja. Za razliku od stvarnih prava gdje se kao *titulus*-i uvijek spominju pravni posao, odluka suda ili druge vlasti te zakon, kod prava plodouživanja, kao osobne služnosti *titulus* je, u pravilu, pravni posao (ugovor ili oporuka). Takvo rješenje je usvojeno u domaćem pravnom poretku. Međutim, u teoriji i praksi drugih pravnih sustava se spominje i stjecanje na temelju sudske odluke i zakona.⁵⁵

Modus stjecanja na nekretnini je uknjižba služnosti u zemljišnu knjigu. Od tog pravila postoje iznimke, ako ih sam zakon predvidi, ili ako nekretnina nije upisana u zemljišne knjige. U slučaju kada nekretnina nije upisana u zemljišnu knjigu, uknjižbu će zamijeniti polaganje isprave sposobne za uknjižbu u sud. *Modus* stjecanja služnosti na pokretnini jest predaja te stvari stjecatelju u nesamostalan posjed na temelju očitovane volje samog vlasnika te stvari.⁵⁶

⁵³ *Ibid.*, str. 316.

⁵⁴ *Ibid.*, str. 665.

⁵⁵ U švicarskom pravu (prema čl. 747. ZGB-a) zakonsko pravo plodouživanja na nekretnini djeluje uspješno prema svima ako je upisano u zemljišne knjige, a ako nije djeluje prema trećima samo ako oni to znaju. U francuskom pak pravu pravo plodouživanja je zakonom dodijeljeno roditeljima glede imovine maloljetnog djeteta. Za stjecanje prava plodouživanja dosjelošću primjenjuju se analogno pravila o stjecanju vlasništva dosjelošću. Posljedica je to sličnosti ova dva prava koja se ogleda u neposrednoj pravnoj vlasti i sveobuhvatnosti korištenja te publicitetu posjeda. Dosjelošću se, načelno, može steći i nepravno plodouživanje. Tijek roka dosjelošti posjeda prava plodouživanja prekida se smrću plodouživatelja te se ne može vršiti priračunavanje roka dosjelošti. U francuskom pravu posjed prava plodouživanja na pokretnim stvarima može dovesti ne samo do stjecanja prava plodouživanja, nego i prava vlasništva dosjelošću ako je posjednik bio pošten. Dosjelošt kao način stjecanja prava plodouživanja ili neke druge osobne služnosti nije moguć u domaćem pravnom poretku. Naime, prema pozitivnim propisima može se posjedovati samo pravo stvarne služnosti. Temeljna pretpostavka dosjelošti je faktično ostvarivanje služnosti, tj. izvršavanje ovlaštenja koja čine sadržaj prava služnosti a to je upravo posjed prava služnosti. O tome: Kovačević Kuštrimović, Radmila; Lazić, Miroslav, *op. cit.*, str. 203-204.; v. Vedriš, Martin; Klarić, Petar, *op. cit.*, str. 322-323.

⁵⁶ V. Gavella, Nikola *et al.*, str. 644-645.

6. 1. Stjecanje na temelju pravnog posla

Trenutak nastanka prava plodouživanja je važan poradi toga što tada nastaje pravni odnos između vlasnika i plodoužitelja; plodoužitelj stječe pravo na ubiranje plodova i postaje odgovoran za postupanje sa poslužnim dobrom; određuje se rang prava plodouživanja u odnosu na ostala stvarna prava; poreska opterećenja i redovni troškovi prelaze na plodoužitelja itd.⁵⁷ Da bi se steklo pravo plodouživanja na temelju pravnog posla potrebno je ispuniti određene pretpostavke: a) da je onaj tko osniva plodouživanje na poslužnoj stvari vlasnik te stvari, b) postojanje valjanog pravnog posla (ugovor ili oporuka) koji je usmjeren na osnivanje plodouživanja, c) način stjecanja plodouživanja ovisan je o tome je li riječ o pokretninama ili nekretninama.

a) Budući da nitko ne može prenijeti više prava nego što ga sam ima tako i vlasnik poslužne stvari može osnovati pravo plodouživanja na svojoj stvari prenoseći tako dio svojih vlasničkih ovlaštenja na plodoužitelja.

b) Ako se sklapa ugovor o pravu plodouživanja na nekretnini mora biti sklopljen u pisanom obliku. Samo izuzetno i usmeni ugovor može proizvesti pravne učinke. Naime, u sudskoj praksi je priznavano stjecanje prava plodouživanja usmenim sporazumom, ako se mogla izvršiti konvalidacija usmenog ugovora sukladno čl. 107. st. 2. ZOO-a⁵⁸ (zabrana manjeg značaja i izvršenje ugovora u cijelosti ili pretežitom dijelu).⁵⁹ Ugovor se može zaključiti kao naplatan ili besplatan pravni posao. Može biti zaključen kao samostalan pravni posao (darovanje ili prodaja plodouživanja), ili kao sastavni dio nekog ugovora (ugovora o doživotnom uzdržavanju, kupoprodajnog ugovora, ugovora o darovanju, ugovora o zamjeni, ugovora o raspodjeli imovine za života, sporazumne diobe zajedničkog vlasništva itd.). Oporučno plodouživanje se može osnovati u korist nasljednika ili u korist legatara. Oporuka je punovažna u trenutku njenog proglašenja, odnosno pravomoćnošću rješenja o nasljeđivanju.

c) Pravo plodouživanja se upisuje u javni registar na temelju odobrenja vlasnika poslužne stvari (*clausula intabulandi*). Upisuje se u teretovnicu (list C). Na

⁵⁷ Kovačević Kuštrimović, Radmila; Lazić, Miroslav, *op. cit.*, str. 203.

⁵⁸ Zakon o obveznim odnosima, Službeni list SFRJ br. 29/78., 39/85., 45/89. i 57/89., Službeni list R BiH, br. 2/92., 13/93., Službene novine Federacije BiH br. 29/03., 42/11., Službeni glasnik Republike Srpske br. 17/93, 3/96., 39/03., 74/04., dalje: ZOO.

⁵⁹ Kovačević Kuštrimović, Radmila; Lazić, Miroslav, *op. cit.*, str. 203., bilješka br. 92.

pokretnim pak stvarima pravo plodouživanja se stječe predajom poslužnog dobra u posjed.

7. Prestanak prava plodouživanja

Pravo plodouživanja prestaje istekom vremena prije smrti plodouživatelja ako je osnovano na određeno vrijeme, odricanjem plodouživatelja i odlukom suda.⁶⁰ Ako vrijeme trajanja prava plodouživanja nije određeno ono prestaje smrću plodouživatelja. Njihovo trajanje je ograničeno na ugovoreno vrijeme (privremena prava) a one prestaju najkasnije smrću ovlaštene osobe, osim ako zakon ne određuje drukčije.^{61, 62} Prije smrti plodouživatelja može prestati i propašću poslužnog dobra. Ako je umjesto propale poslužne stvari nastalo pravo koje ju nadomješta (pravo na naknadu, osiguraninu i sl), tada propašću stvari nije prestalo pravo plodouživanja, nego ono i dalje postoji na tom nadomjestku kao poslužnoj stvari.⁶³

8. Zaštita prava plodouživanja

Plodouživatelj ima pravo na posjedovnu (posesornu) zaštitu kao i pravo na vlasničku (petitornu) tužbu – *actio confessoria* prema svim trećim osobama, ali i prema vlasniku poslužne stvari. Konfesornu tužbu plodouživatelj može koristiti kako za povraćaj poslužne stvari tako i za prestanak smetanja. Pritom je za uspjehnost ove tužbe potrebno dokazati postojanje prava služnosti te utvrditi da se poslužna stvar nalazi u posjedu tuženika ili da je tuženik izvršio ugrožavanje ovog prava na drugi način. Pravo na zaštitu svog pretpostavljenog prava služnosti ima, jednako kao i onaj tko je dokazao svoje pravo služnosti, i onaj koji u postupku pred sudom ili drugim nadležnim tijelom dokaže pravnu osnovu i istiniti način stjecanja posjeda te služnosti (pretpostavljeni ovlaštenik služnosti). Plodouživatelj, također, ima pravo na obveznopravni zahtjev za naknadu štete prema vlasniku ili trećoj odgovornoj osobi.^{64,}

⁶⁵

⁶⁰ V. čl. 273. st. 2. ZSP FBiH.

⁶¹ Medić, Duško, *op. cit.*, str. 36.

⁶² V. čl. 272. ZSP FBiH.

⁶³ V. čl. 265. ZSP FBiH.

⁶⁴ O tome: Kovačević Kuštrimović, Radmila; Lazić, Miroslav, *op. cit.*, str. 209-210.

⁶⁵ V. čl. 260-262. ZSP FBiH.

9. Zaključak

Riječ je o osobnoj služnosti koja daje najšire ovlasti jer omogućava potpuno korištenje tuđe stvari uz, naravno, očuvanje supstance objekta plodouživanja. Konstituiranjem ovog prava ograničava se nečije pravo vlasništva na način da plodouživatelj pripadnu vlasnička ovlaštenja posjedovanja, uporabe i ubiranja plodova, dok vlasniku ostaje samo tzv. "golo vlasništvo". Prestankom prava plodouživanja, koje je samo privremeno rezervirano za plodouživatelja, prestaje i dotadašnje ograničenje prava vlasništva te dolazi do ponovnog uspostavljanja njegovog punog sadržaja.

Pravo plodouživanja svoj smisao i svoju funkciju čini prihvatljivima i opravdanima od najstarijih pravnih sustava pa sve do današnjih, suvremenih. Istina, one su se vremenom mijenjale tako da nisu jednake u različitim pravnim porecima. Izvorna funkcija prava plodouživanja jest materijalno zbrinjavanje plodouživatelja. Tome se, danas, dodaju i alimentaciona funkcija zbrinjavanja materijalno ugroženih osoba među kojima postoji zakonska obveza uzdržavanja; funkcija raspolaganja imovinom čime se mogu izbjeći eventualni kasniji sporovi i sukobi (država bi poreskim olakšicama mogla stimulirati podjele ovakve prirode kao što je to urađeno, primjerice, u francuskom pravnom sustavu); funkcija diobe zajedničkog vlasništva; funkcija osiguranja potraživanja; negdje i funkcija stjecanja prihoda (što je u suprotnosti sa temeljnim smislom prava plodouživanja). U pravnoj praksi nekih država se pravo plodouživanja koristi i kao sredstvo osiguranja i namirenja vjerovnikovog potraživanja. Vršiti se i konstituiranje prava plodouživanja na stanovima poradi rješavanja rastućih stambenih potreba koje su dio egzistencijalnih problema suvremenog društva.

Budući da je ovo pravo, na neki način, bilo "zaboravljeno" u pozitivnom pravu i pravnoj praksi važna je njegova (re) afirmacija. Ono, očigledno, ima daleko veći značaj u razvijenim europskim pravnim porecima nego što je to slučaj u domaćem pravnom poretku. Regulacija ovog instituta je od velike važnosti poradi mogućnosti njegove široke primjene u građanskopravnim odnosima.

Summary

The meaning and functions of the right of usufruct are acceptable and justified from the oldest legal systems until the present, modern ones. This right limits person right to property in a way that a usufructuary has proprietary powers

of directly possession, use and fruits harvest. With the surcease of the rights of usufruct, which is only temporarily reserved for the usufructuary, the earlier restriction of property right will be ceased and the property right of owner will be reestablished in it's full content.

This right has not been regulated before the legislation of existing Law on Property Rights of the Federation of Bosnia and Herzegovina. In some way, it has been 'forgotten' in the positive law and legal practice and therefore it's (re) affirmation is very important. Until now, it had significantly higher importance in the developed legal systems than in domestic one. The new current regulations of this institute has great importance for it's potential wide application in civil law relations.

Keywords: right of usufruct, usufructuary, fruits, owner, personal servitude, servient thing